

Metoden tillämpad beteendeanalys

Utredning kring organisationen för grundskolan

2020-02-07

Pia Hasselrot

tyresö kommun

Innehållsförteckning

1	Uppdrag och syfte.....	4
1.1	Bakgrund	4
1.2	Uppdragets genomförande	4
2	Skolform grundsärskola.....	4
2.1	Behovsgrupper.....	5
3	Autism och utmanande beteende	6
3.1	Behandling av autism.....	7
4	Tillämpad beteendeanalys	7
4.1	Målgrupp för TBA	8
4.2	Att arbeta med TBA-metoder	8
4.3	Miljö	9
4.4	Effekter av TBA.....	10
4.5	Forskning om TBA.....	10
4.6	Kritik mot TBA.....	10
4.7	Andra kommuner som använder TBA.....	11
5	TBA inom Tyresös särskola.....	11
5.1	Kommunens särskolor.....	11
5.1.1	Stimmets grundsärskola.....	11
5.1.2	Nyboda grundsärskola	11
5.1.3	Tyresö gymnasiesärskola.....	12
6	TBA-klass på Stimmets särskola	13
6.1	Undervisning.....	13
6.2	Personal	15
6.3	Lokaler	15
6.4	Stimmets särskolas övriga klasser	16
6.5	Upplevda resultat	16
7	Indikatorer.....	16
7.1	Vårdnadshavares nöjdhet.....	17
7.2	Kostnader per elev i kommunal särskola.....	17
7.3	Stimmets ekonomi	18
7.4	Direkta kostnader för TBA.....	18

8	Barnets perspektiv	18
9	Alternativa metoder	19
10	Sammanfattning	20
	Bilaga 1 Källor	22
	Bilaga 2 Elev- och föräldraenkät	23

1 Uppdrag och syfte

Barn- och utbildningsförvaltningen fick i uppdrag av barn- och utbildningsnämnden (2017/BUN0159013) att genomlysa metoden tillämpad beteendeanalys (TBA) med en kostnadskalkyl. Uppdraget grundar sig på innehållet i rapporten *Organisationsutredning grundsärskolan i Tyresö kommun* (2020/BUN0021).

1.1 Bakgrund

Skolinspektionen utvärderade Tyresö grundsärskola 2018 och fann brister i det systematiska kvalitetsarbetet. Skolinspektionen konstaterade att det fanns brister i uppföljningen av elevernas kunskapsresultat samt av elevernas upplevelse av trygghet och studiero. Det saknades även analys av verksamhetens resultat samt beslut om utvecklingsåtgärder utifrån en sådan analys. Detta medförde även att dokumentation av ett systematiskt kvalitetsarbete på huvudmannanivå saknades.

Tyresö kommun åtgärdade bristerna och de godkändes av Skolinspektionen.

Som en effekt av Skolinspektionens utvärdering gav barn- och utbildningsnämnden förvaltningen ett utredningsuppdrag för att se över organisationen av grundsärskolan och att säkerställa en likvärdig grundsärskola med hög kvalitet. Rapporten *Organisationsutredning Grundsärskolan i Tyresö kommun* föreslår att arbetet med TBA i grundsärskolan och dess finansiering utreds vidare.

1.2 Uppdragets genomförande

Uppdraget har genomförts av en utredare på barn- och utbildningsförvaltningen. Utredningen har utgått från rapporten *Organisationsutredning grundsärskolan i Tyresö kommun*. Intervjuer har gjorts med skolchefer, rektorer, biträdande rektorer, extern expertis samt personal inom skolan och förvaltningen, se bilaga 1 för källor.

2 Skolform grundsärskola

Grundsärskolan är en skolform med årskurs 1-9 som är anpassad till elever som inte bedöms kunna uppnå grundskolans kunskapskrav därför att de har en utvecklingsstörning, vilket är en funktionsnedsättning.

Utvecklingsstörning definieras som en nedsättning i intelligensförmåga kombinerad med en nedsättning i adaptiv förmåga. Adaptiv förmåga är förmågan att utföra vardagliga handlingar som att åka buss, klä på sig, hålla sig ren och umgås med andra. Det finns stora variationer inom funktionsnedsättningen.

Enligt skollagen ska grundsärskolan ge elever med utvecklingsstörning en för dem anpassad utbildning som ger kunskaper och värden och utvecklar elevernas förmåga att tillägna sig dessa. Utbildningen ska utformas så att den bidrar till personlig utveckling, förbereder eleverna för aktiva livsval och ligger till grund

för fortsatt utbildning. Utbildningen ska även främja allsidiga kontakter och social gemenskap och ge en god grund för ett aktivt deltagande i samhällslivet. Grundsärskolans kursplan innehåller samma ämnen som grundskolans kursplan.

Inom grundsärskolan finns även elever som läser ämnesområden, tidigare kallad träningskolan, som är avsedd för elever som inte kan tillgodogöra sig hela eller delar av utbildningen. Istället för enskilda ämnen läser eleven fem ämnesområden:

- Estetisk verksamhet
- Kommunikation
- Motorik
- Vardagsaktiviteter
- Verklighetsuppfattning

Utbildningsnämnden (i Tyresö delegerat till chefen för barn- och elevhälsan) beslutar och prövar om ett barn har rätt att gå i skolformen grundsärskola. För att kunna göra detta krävs vårdnadshavarnas medgivande och fyra bedömningar; psykologisk, pedagogisk, medicinsk och social bedömning. I Tyresö kommun finns särskola på tre skolor, Stimmets grundsärskola, Nyboda grundsärskola och Tyresö gymnasiesärskola.

2.1 Behovsgrupper

Särskolans elever delas in i behovsgrupper från 1-5 utifrån svårighetsgraden på elevens funktionsnedsättning, där 1 är lindrigast och 5 är gravast. Indelningen i behovsgrupper utgår ifrån hur mycket pedagogiskt stöd eleven behöver, hur miljön behöver läggas tillräta samt hur behovet av hjälpmedel ser ut.

Till behovsgrupp 5 räknas elever med extraordinärt komplicerade svårigheter till följd av funktionsnedsättningar och/eller andra svårigheter. Dessa elever har behov av en till två assistenter på heltid. För de elever som går i Stimmets TBA-klass kan det röra sig om att eleven inte har tal eller språk. När eleven inte kan göra sig förstådd får hen aggressiva utbrott. Det kan innebära att barnet skriker konstant av frustration eller bankar på sig själv, andra eller bordet.

I Tyresö kommun är det särskolans mottagningsgrupp¹ som gör en bedömning av behovsgrupp. Elevens behovsgrupp omprövas vid förändrade förhållanden.

Behovsgruppen avgör även vilken ersättning som särskolan får av Tyresö kommun. Ersättningen till särskolan inkluderar inte kostnader för lokaler, elevhälsan och måltider. För behovsgrupp 1-4 ges ett basbelopp, lägst för behovsgrupp 1 och högst för behovsgrupp 4. Behovsgrupp 5 kan innebära ett helt individuellt belopp, men enligt praxis får särskolan i Tyresö kommun ett fast belopp även för behovsgrupp 5. För fristående aktörer görs däremot en individuell bedömning av ersättningsnivån.

---

¹ I mottagningsgruppen ingår chefen för centrala barn- och elevhälsan, skolläkare, resurssamordnare från centrala barn- och elevhälsan, psykolog samt kurator

Tabell 1 Ersättning till enheterna för behovsgrupper inom särskolan 2020 i Tyresö kommun

Behovsgrupp	Belopp/månad för särskola	Belopp/månad för särfritids
1	13 208 kronor	7 189 kronor
2	18 153 kronor	9 905 kronor
3	24 319 kronor	12 929 kronor
4	32 310 kronor	16 519 kronor
5	45 019 kronor/Individuell ersättning	21 533 kronor/Individuell ersättning

3 Autism och utmanande beteende

Autism är en funktionsnedsättning som påverkar hjärnans sätt att hantera information. Den ingår i ASD (autism spectrum disorder) som är ett nytt samlingsbegrepp för olika autismdiagnoser. Den som har autism har svårigheter med att samspela och kommunicera med andra och har begränsade och upprepade mönster i beteenden, intressen och aktiviteter.

De flesta barn med autism lär sig att tala, men att ha autism och en svår intellektuell funktionsnedsättning påverkar barnets förmåga att tala. Det brukar också vara svårt att förstå ansiktsuttryck, gester och tonfall i möten med andra människor. Personer som har autism kan ofta inte hålla ögonkontakt. Autism kan innebära svårigheter att tolka det man hör, medan det ofta är lättare att uppfatta det som går att se.

Vid autism är förändringar och nya situationer svåra så rutiner och struktur är nödvändigt. Att behöva ändra rutiner kan orsaka utbrott av ilska eller förtvivlan. Det är vanligt att den som har autism vill göra saker på ett bestämt sätt.

Vid autism är det även vanligt att reagera annorlunda på sinnesintryck. Personer med autism kan reagera på ett oväntat sätt på lukt, smak, konsistens, ljud, ljus eller beröring. Intrycken kan utlösa ett starkt obehag, exempelvis upplevelsen av att kläderna skaver. Starka reaktioner på smak och lukt gör ofta att personer med autism har speciella matvanor eller bara vill äta viss sorts mat.

Personer som har autism har annorlunda sätt att lära sig saker, tänka och bearbeta information. Många personer med autism kan ha svårigheter att ta in och sortera intryck. De kan uppleva varje situation som unik och har svårt att koppla ihop det som händer här och nu med minnen och tidigare erfarenheter. Ett barn kan exempelvis klä på sig själv hemma med sina närstående men kan ha svårt att göra samma sak i andra miljöer och med andra människor. Det kan också vara andra färdigheter som barnet klarar i en miljö men inte i en annan.

Personer med autism kan ha beteenden innebär att göra samma sak om och om igen, så kallat stereotypiskt beteende. Det kan vara rörelser som exempelvis att

vifta med händerna, vagg kroppen fram och tillbaka eller gå på tårna. Dessa upprepningar har ofta en lugnande effekt på den som har autism.

När ett beteende innebär att ett barn förstör för sig själv eller för andra definieras det som ett utmanande beteende (på engelska challenging behaviour). Vanliga typer av utmanande beteende är våldsamt beteende, självskada, stereotypa beteenden och socialt olämpligt beteenden. Beteende kan uppstå som en konsekvens av omgivningens oförmåga till anpassning och förståelse för barnets eller ungdomens bristande adaptiva och sociala förmåga.

Personer med autism är mycket olika varandra. Ibland kan skillnaden vara så stor att det är svårt att förstå att de har samma diagnos. Symtomen är tydligast under uppväxten. Träning och stöd kan till en viss del kompensera för de svårigheter som autism ger.

De flesta med autism har en genomsnittlig begåvning, men alla begåvningsnivåer från särbegåvning till svår intellektuell funktionsnedsättning förekommer. Autism förekommer ofta tillsammans med andra funktionsnedsättningar eller sjukdomar, till exempel adhd, språkstörning, intellektuell funktionsnedsättning och epilepsi.

De flesta elever i Stimmets TBA-klass har en måttlig eller grav intellektuell funktionsnedsättning kombinerat med grav autism.

3.1 Behandling av autism

I dagsläget finns ingen effektiv medicinsk behandling för autismsymtomen. De effektivaste insatserna är i stället beteendearbetet och bygger på inlärningspsykologisk kunskap om hur individer med autism bäst lär sig.

Utgångspunkten för behandling är att autism är en livslång funktionsnedsättning. Behovet av stöd varierar stort mellan individer och kan också variera mycket under olika skeden i livet. En person med autism behöver ofta någon form av stöd eller insatser under hela sitt liv.

De flesta barn med autism kan, utifrån sin intellektuella förmåga, lära sig att kommunicera och leka med andra, teoretiska och praktiska färdigheter samt hantera utmanande beteende som vredesutbrott eller stereotyp beteende. Detta gäller även de elever som går i Stimmets TBA-klass, med undantag för funktionell social interaktion med andra. Eleverna har oftast fortsatta svårigheter att till exempel möta andra i sociala sammanhang.

4 Tillämpad beteendeanalys

Vi lär oss i samspel med miljön oavsett hur miljön eller våra förutsättningar ser ut. Ibland matchar inte individens förutsättningar och miljöns egenskaper varandra vilket kan leda till att utvecklingen går långsamt, att vissa beteenden och färdigheter inte lärs in eller att problematiska beteenden uppstår istället. Detta händer ofta vid utvecklingsstörning kombinerat med autism.

Tillämpad beteendeanalys (TBA) på engelska Applied Behavior Analysis (ABA) är ett forskningsfält om hur beteenden påverkas av sin miljö. Det finns många metoder som grundar sig på TBA och som har till syfte att utveckla positiva färdigheter och träna bort negativa beteenden. Några exempel är antecedent förändring, promptning, förstärkning, kedjning, differentiell förstärkning och funktionell kommunikationsträning. Ofta används begreppet TBA både för att beskriva metoden och forskningsfältet. För att skilja dem åt benämns fortsättningsvis forskningsfältet för *TBA* och de metoder som bygger på TBA för *TBA-metoder*. På Stimmet används en kombination TBA-metoder för att hitta funktionella beteenden för inlärning och för att kunna möta elevens individuella behov.

TBA-metoder använder olika forskningsbaserade strategier som individanpassas till den enskilda eleven. På så vis kan TBA-kunnig personal anpassa pedagogiken till varje individ, vilket är extra viktigt för barn i behov av särskilt stöd. Forskningsresultat visar att TBA-metoder kan ge förbättrad kommunikation, öka inlärning av nya färdigheter och minska problemskapande beteenden.

4.1 Målgrupp för TBA

TBA och de metoder som bygger på TBA är i första hand framtagna för att stötta arbetet med barn med autism. Metoderna går dock att använda på alla typer av utmanande beteende, inte enbart på de som uppkommer hos personer med autism. Metoderna fungerar även på elever med andra funktionsnedsättningar som har utmanande beteende och även på elever utan funktionsnedsättning. Det är stort fokus och barn och unga inom området men metoderna fungerar på alla åldrar.

På Stimmet används metoderna mest frekvent i TBA-klass eftersom de eleverna har störst behov. Metoderna används även i Stimmets särskolas övriga klasser, men i mindre omfattning.

4.2 Att arbeta med TBA-metoder

Ett grundantagande i TBA är att alla beteenden sker i samspel med miljön, och att man genom att förändra miljön, kan förändra beteenden. Genom att ta reda på vad som utlöser ett beteende och vilka konsekvenser beteendet får kan pedagogen hitta sätt som stöttar rätt beteende och motarbetar fel beteende. Målet är att öka elevens livskvalitet och förmåga att fungera självständigt genom att bygga på styrkor och kompensera för svårigheter med hjälp av inlärning, träning och stöd.

TBA-metoder består av flera delar. Det startar med en beteendeanalys som identifierar elevens beteenden och fastställer dess behov. Analysen ger grund för hur läraren ska arbeta med eleven, vilka interventioner eller åtgärder som ska användas samt vilka färdigheter som eleven behöver lära sig. Eleven lär sig och

övar på färdigheten med hjälp av en assistent. Assistenten utvärderar kontinuerligt elevens utveckling och ändrar interventioner vid behov. Alla delar sker strukturerat och med en grund i forskning.

En beteendeanalys består av fyra steg:

1. identifiera beteenden som interventionen kan inriktas på (målbetaenden)
2. undersöka hur vissa omständigheter påverkar dessa beteenden (funktionell analys)
3. avgöra vilka färdigheter barnet behöver lära sig för att utföra nya beteenden (uppgiftsanalys)
4. utvärdera interventionerna

Målbetaenden är antingen sådant som elever med autism gör alltför ofta eller alltför intensivt, som vredesutbrott eller stereotyp beteende eller sådant som elever med autism gör alltför sällan eller inte alls, som att kommunicera eller leka med leksaker.

Det finns flera metoder som används för att göra en beteendeanalys.

Gemensamt för dem är att eleven observeras och dess beteenden noteras på ett systematiskt sätt. Resultatet av observationerna används som underlag för att välja vilka interventioner läraren väljer.

Interventioner innebär att skapa motiverande inläringssituationer där eleven kan uppleva framsteg. Inläringen är systematiskt upplagd i små steg och bygger på förstärkning, eleven tillförs något som hen tycker om vid ett önskvärt beteende, som till exempel något ätbart eller tillgång till en iPad. Förstärkningen ger eleven motivation att fortsätta önskvärt beteende. Inlärningsprocessen dokumenteras hela tiden för att säkerställa att eleven drar nytta av insatserna, annars förändras upplägget. Som exempel kan ett barn reagera med vredesutbrott på uppmaningar, vilket medför att andra tar tillbaka sina uppmaningar. Interventionen kan då bestå i att lära barnet lämplig respons på uppmaningar samt instruera andra i att inte ta tillbaka sina uppmaningar.

De som utför träningen med eleven är ofta assistenter som arbetar i skolan. De får kontinuerlig handledning av beteendeanalytiker, som i Sverige ofta är psykologer, logoped, specialpedagoger eller arbetsterapeuter med vidareutbildning inom TBA och TBA-metoder.

I Stimmetts TBA-klass är det assistenter, på Stimmet kallade tränare, som utför träningen.

4.3 Miljö

Varken TBA eller TBA-metoder ställer särskilda krav på miljöanpassningar.

Elever med grava funktionsnedsättningar har ofta stora krav på anpassning av skolmiljön för att kunna tillgodogöra sig undervisning. För barn med autism och beteendeproblematik rör det sig ofta om åtgärder för att minska störande

moment som syn- och hörselintryck. Åtgärder kan vara att ge eleven enskilt rum, en avskild plats eller hörselkåpor. För elever som lär sig bäst utomhus kan undervisningen förläggas ute under den första fasen för att stimulera till lärande.

4.4 Effekter av TBA

Med hjälp av TBA kan elever med autism ofta lära sig och utveckla viktiga funktioner som språk och kommunikation, lek, vardagsfärdigheter och skolkunskaper. De lär sig att fungera i skolmiljö och i samhället i stort. Eleverna kan också få hjälp att hantera problembeteenden som utbrott och stereotypier (upprepade fasta rörelsemönster). Forskning visar att elevernas livskvalitet höjs markant genom strukturerad behandling.

4.5 Forskning om TBA

TBA är ett väldokumenterat forskningsområde som inkluderar ett antal metoder för behandling av barn med autism. Enligt *Beteendeanalys och beteendeeinvention*² har forskare över hela världen publicerat fler än 550 studier av TBA och TBA-metoder som har visat att insatserna kan vara gynnsamma på många områden.

Gillbergcentrum vid Institutionen för neurovetenskap och fysiologi, Sahlgrenska akademien³, skriver att TBA-metoder i många studier visats vara positiv för inlärning av nya färdigheter och har även minskat negativa beteenden hos barn med autism. Utmärkande för metoden är att särskild hänsyn tas till barnets motivation och positiv förstärkning ges för att stimulera till gynnsamma beteenden.

4.6 Kritik mot TBA

Den kritik som förs fram gäller främst risken att personal lär sig en TBA-metod och att den metoden ses som en lösning som är rätt för alla barn och alla problemområden. Kritikerna förordar att man istället väljer en metod som utgår från det individuella barnets behov. Enligt Lenita Holmboe, legitimerad psykolog på Psykologpartner bygger forskningsstödet för TBA på forskning om en mängd olika tekniker som var och en har gott forskningsstöd. På så vis kan TBA-kunnig personal anpassa pedagogiken till varje individ. TBA och TBA-metoder bör därför kunna anpassas efter individuella behov.

När TBA och TBA-metoder introducerades 2010 ingick bestraffning av eleven vid felaktigt beteende, något som väckte mycket kritik. Metoderna har utvecklats sedan dess och bestraffning ingår inte längre i Sverige.

---

² <http://habilitering.se/autismforum/behov-och-insatser/metoder-och-strategier/tillampad-beteendeanalys-tba-0>

³

<https://gillbergcentre.gu.se/forskningsomraden/Diagnosgrupper,+metoder+och+vissa+p%C3%A5g%C3%A5ende+studier+vid+GNC/studier-om-intervention-vid-autism>

4.7 Andra kommuner som använder TBA

Det finns flera kommuner som använder TBA-metoder, bland annat Värmdö kommun, Huddinge kommun, Borås stad och Stockholms stad. Det finns även friskolor som arbetar med TBA till exempel Ikasus friskola i Vallentuna och Gnosiaskolan i Fruängen.

5 TBA inom Tyresös särskola

5.1 Kommunens särskolor

Särskola finns på tre av Tyresös kommunala skolor, Stimmets grundskola, Nyboda grundskola samt Tyresö gymnasiesärskola. Vid dessa tre skolor är det en biträdande rektor som har huvudansvaret för särskolan.

Tyresö kommun erbjuder obligatorisk grundskola för elever i årskurs 1-9. I grundskolan läser eleven antingen ämnen eller ämnesområden enligt grundskolans kursplan. Vårterminen 2020 går 64 elever i någon av Tyresö kommuns två grundskolor, Stimmets grundskola och Nyboda grundskola. På Stimmet går elever i årskurs 1-6. På Stimmet går även några elever i årskurs 7-9 kvar i TBA-klass. På Nyboda går elever i årskurs 7-9.

Tyresö gymnasium erbjuder gymnasiesärskola för de elever som har gått i särskolans grundutbildning. Under vårterminen 2020 går 30 elever på Tyresö gymnasiesärskola.

5.1.1 Stimmets grundskola

Under vårterminen 2020 har Stimmet 47 elever.

Stimmets elever är fördelade på sex klasser. Två klasser läser särskolans ämnen, tre klasser läser träningskolans ämnesområden och i en klass läser man både ämnen och ämnesområden. Det går 13 elever i TBA-klass (elever inom behovsgrupp 5 som undervisas med TBA-metoder). Två elever är externa elever från Stockholms stad, dessa elever går i åk 9 och börjar gymnasiet i höst.

På Stimmets grundskola arbetar en biträdande rektor med delegerat ansvar för grundskolan, nio lärare som ansvarar för undervisningen och 39 assistenter som arbetar både i skola och på fritids.

Stimmet har lokaler som är anpassade för elever i behovsgrupp 5, till exempel mindre lokaler för individuell undervisning samt anpassningar i form av ljus, hissar, skolgård bland annat. Personalen är även utbildad i bemötande av elever inom behovsgrupp 5.

5.1.2 Nyboda grundskola

Under vårterminen 2020 har Nyboda grundskola 17 elever. Eleverna är fördelade på två klasser, en som läser enligt grundskolans kursplan och en som läser efter träningskolans kursplan. Nyboda har morgonomsorg för sex

elever, och på eftermiddagen åker elever till Bergfotens skola för att gå på fritids enligt LSS-beslut.

På Nyboda grundsärskola arbetar en biträdande rektor med delegerat ansvar för grundsärskolan, tre lärare, fyra elevassistenter på heltid samt två assistenter på 75 procent.

Elever i behovsgrupp fem går inte över till Nyboda särskola när de ska börja högstadiet utan går kvar i Stimmets TBA-klass. Det har funnits utrymme för dessa elever att gå kvar på Stimmet och eftersom Nyboda inte har varit anpassat för dessa elevers behov har det varit en praktisk lösning att låta dem gå kvar. Stimmets särskola har fått ett ökat elevantal och från hösten 2020 kommer eleverna att gå över till Nyboda. Lokalerna ska anpassas och personalen utbildas för att kunna ta emot eleverna.

Bedömningen från rektor och biträdande rektor för Nyboda särskola är att när dessa elever förs över till Nyboda kommer det (förutom uppstartskostnader) att bli samma kostnader för stöd på Nyboda. Eleverna har samma behov av personal, lokaler med mera oavsett vilken skola de går på.

5.1.3 Tyresö gymnasiesärskola

Inom gymnasiesärskolan finns nio nationella program samt individuellt program för elever som behöver en utbildning som är anpassad för de egna förutsättningarna. Tyresö gymnasiesärskolan erbjuder två nationella program, *Fastighet, anläggning och byggnation* och *Hälsa, vård och omsorg* samt ett individuellt program. Studierna tar fyra år och följer gymnasiesärskolans läroplan. Under vårterminen 2020 har Tyresö gymnasiesärskola 30 elever. Det går femton elever på det individuella programmet, elva elever på det nationella programmet *Fastighet, anläggning och byggnation* och fyra elever på *Hälsa, vård och omsorg*. Tio av eleverna kommer från Tyresö kommun (33 procent), övriga elever kommer från andra kommuner (66 procent).

På Tyresö gymnasiesärskola arbetar 7 lärare och 9 assistenter. Assistenterna arbetar deltid på 82,5 procent.

Tyresö gymnasiesärskola är nischade mot Downs syndrom, vilket innebär att deras verksamhet är särskilt anpassade för att möta behoven hos elever med Downs syndrom.

Alla elever, oavsett funktionsnedsättning eller behov, är välkomna att söka till Tyresö gymnasiesärskola. Elever som är skrivna i Tyresö kommun kan få en plats på Tyresö gymnasiesärskola men skolan är tydlig med sin inriktning och rekommenderar att eleverna väljer en skola som arbetar med en metod som eleven är bekväm med och har behov av.

Tyresö gymnasiesärskola använder metoden lågaffektivt bemötande, inte TBA-metoder. Skolan har nischat sig mot elever med Downs syndrom och har valt en metod som passar deras verksamhet.

I dagsläget har Tyresö gymnasiesärskola inte möjlighet att ta emot ett större antal elever med autism och svår beteendeproblematik. För att kunna erbjuda en verksamhet anpassad efter dessa elevers behov behöver skolans lokaler anpassas, bland annat genom att skapa ett antal mindre rum för enskild undervisning eller undervisning i små grupper. Personalen på Tyresö gymnasiesärskola skulle även behöva utbildning i metoden TBA, eller motsvarande metod för att möta elevernas behov.

De elever i Stimmets TBA-klass som går vidare till gymnasiet väljer ofta friskolor med anpassning för elever med autism. Eftersom det är ytterst viktigt med kontinuitet för dessa elever är det positivt att den kan studera på en gymnasiesärskola med kompetens inom TBA och TBA-metoder.

6 TBA-klass på Stimmets särskola

Elever som börjar särskolan har placerats i en behovsgrupp som utgår ifrån hur stort behov av stöd eleven har. I Tyresö kommun är det särskolans mottagningsgrupp⁴ som gör en bedömning av behovsgruppstillhörighet för de elever som tas emot. När en elev ska börja på Stimmet träffar biträdande rektor eller annan personal eleven och utreder vilken klass eleven passar i och vilket stöd eleven har behov av. I TBA-klass placeras de elever som har extraordinära svårigheter med det sociala samspelet och som inte klarar av gruppundervisning. Varken behovsgrupp eller klassindelning är statisk, de ses över regelbundet och ändras utifrån elevens behov.

I Stimmets TBA-klass går 12 elever. Flertalet har, förutom utvecklingsstörning, grav autism. De har behov av minst en assistent på heltid, i vissa fall dubbel bemanning.

6.1 Undervisning

Elever i TBA-klass har heldagsskola mellan klockan 8-16. Deras funktionsnedsättning innebär att de inte kan tillgodogöra sig traditionell fritidsverksamhet, utan eleverna mår bäst av ett strukturerat och individuellt anpassat program som täcker hela dagen fram till hemgång.

Det är pedagoger som planerar undervisningen enligt grundsärskolans läroplan, både ämnen och ämnesområden. Undervisningen är helt individanpassad. Den utgår från läroplanen och kompletteras med de färdigheter som eleven behöver utveckla för att bli en självständig individ. Eleverna har individuella mål och får enskild undervisning samt träning av en assistent. På Stimmet kallas assistenterna för tränare, eftersom de är de som utför träningsmomenten med eleverna utifrån den individuella plan som pedagogens sammanställt.

---

⁴ I mottagningsgruppen ingår chefen för centrala barn- och elevhälsan, skolläkare, resurssamordnare från centrala barn- och elevhälsan, psykolog samt kurator

Undervisningen och träningen sker i de flesta fall individuellt, eftersom eleverna inte kan tillgodogöra sig gruppundervisning. För de elever som kan fungera i mindre grupper förekommer viss undervisning i grupper om tre elever. Syftet är att eleverna ska förstärka varandras positiva beteende. En del av träningen innebär att lära eleverna att leka. Barn i allmänhet lär sig leka genom att härma andra som leker. Men barn som har grav autism är inte intresserade av vad andra barn har för sig och behöver därför vuxet stöd för att utvecklas. Därför används även rasterna till träning i olika färdigheter. Mycket träning läggs på att hjälpa eleven att hitta metoder för att kommunicera, både för att möjliggöra inlärnin g och för att öka elevens självständighet.

Varje elev har en mapp som innehåller övningar som är kopplade till läroplanen och dokumentation om elevens utveckling. Eleverna lär sig genom korta sekvenser och många upprepningar. Ett exempel är att lära sig addera. Färdigheten ”att addera” bryts ner i små steg. Första steget är att kunna ramsräkna, det vill säga ett, två, tre och så vidare. Eleven får öva på ramsan, det vill säga ett antal repetitioner. Elevens utveckling bedöms för att se om träningen är framgångsrik. Om utvärderingen är negativ ändrar assistenten metod. Om utvärderingen är positiv och effekten håller i sig över tid går inlärnin g vidare till nästa steg, som kan vara att lära sig symbolen för varje tal. Steget efter kan vara att lära sig namnet på talet för att sedan lära sig att koppla samman symbol och namn. Inlärnin g sker visuellt genom bilder, taktilt genom exempelvis klossar och digitalt genom olika program. Kombinationen av medier ökar förmågan till inlärnin g. Inlärnin g fortsätter till eleven har lärt sig att addera.

Samma metod används även för praktiska färdigheter, som att kunna klä sig själv. Första steget kan vara att assistenten klär på barnet men lämnar byxknappen oknäppt. Eleven får öva på att knäppa byxknappen vid flera tillfällen. När eleven klarar av det momentet går inlärnin g vidare till nästa steg, som kan vara att assistenten klär på barnet men drar inte upp byxans dragkedja och knäpper inte byxknappen. Inlärnin g fortsätter i små steg tills eleven har lärt sig att klä på sig själv.

I och med att barnets mål, övningar och resultat är dokumenterade kan fler än en assistent arbeta med ett barn. Personer med autism ser ofta varje situation som unik och kan därför ha svårt att använda en färdighet i en ny miljö eller med nya personer. Undervisningens upplägg innebär att elevens lärande inte är beroende av en specifik assistent utan att eleven kan använda sin färdighet tillsammans med olika personer. Om en assistent är sjuk eller ledig kan eleven fortsätta sin träning och sin skoldag som vanligt.

Eleverna är en del av Stimmets skola och deltar i de skolgemensamma aktiviteter som gynnar elevens utveckling, som firandet av traditioner. För att öka elevernas livskvalitet och motverka att eleverna blir isolerade genomförs

även aktiviteter som ökar elevernas deltagande i samhället. Ett exempel är en elev som fick lära sig att åka rulltrappa eftersom det är en färdighet som behövs för att kunna delta i aktiviteter i en storstadsregion.

6.2 Personal

Biträdande rektor har utbildning i TBA-metoder via kurser och handledare på Psykologpartners.

Personal som rekryteras har sällan kompetens inom TBA-metoder. Det är svårt att rekrytera personal som är kunniga i TBA, istället har assistenterna i Stimmets TBA-klass ofta arbetat på boenden för vuxna med intellektuell funktionsnedsättning tidigare och där skaffat sig erfarenhet av målgruppen. De får sedan utbildning och handledning av handledare på företaget Psykologpartner⁵ som en del i sin tjänst. Handledarna är legitimerade psykologer och/eller har utbildning i TBA och TBA-metoder. Handledningen ger personalen på Stimmet konkreta verktyg för att förstå eleven och ta fram tydliga och personoberoende instruktioner.

På Stimmet arbetar assistenterna med en elev under förmiddagen och en annan elev på eftermiddagen, delvis för att avlasta personalen och delvis för att eleverna ska lära sig att interagera med flera personer. Det metodiska upplägget med fokus på personoberoende inläring möjliggör detta arbetssätt. Det är även positivt för arbetsmiljön eftersom det ger möjlighet för tränarna att avlasta varandra. Flera av eleverna är ansträngande att arbeta med, det kan vara en elev som slåss eller som låter konstant. På Stimmet möjliggör det metodiska arbetet att tränarna arbetar halvdagar med barnen, vilket ger eleven möjlighet till en inläring som är personoberoende och personalen får möjlighet till avlastning

6.3 Lokaler

Lokalerna som TBA-klassen använder är anpassade efter elevernas behov, inte efter metoden. Det finns bland annat olika hjälpmedel som liftar och ramper som ställer krav på lokalerna. Eftersom dessa elever inte klarar undervisning i grupp finns det mindre rum för enskild undervisning samt större rum med flera avskärmade arbetsplatser. De finns även anpassningar av ljus och ljud. Lokalernas utformning har sin grund i elevernas behov av fysiska hjälpmedel och pedagogisk anpassning.

Personer med autism har ofta svårt med att äta och med måltidssituationen, något som också ställer krav på lokalerna. Eleverna har behov av att kunna äta avskilt eller på särskilda tider som inte stämmer med skolans övriga matschema. Vissa elever behöver få specialkost som tillagas på Stimmet.

---

⁵ <https://psykologpartners.se/offentlig-sektor/>

6.4 Stimmets särskolas övriga klasser

Stimmets grundsärskola har ytterligare fem klasser. Två klasser läser särskolans ämnen, tre klasser läser ämnesområden och i en klass läser man både ämnen och ämnesområden. Elever i dessa klasser har intellektuella funktionsnedsättningar på alla nivåer men med lindrigare beteendeproblematisk (behovsgrupp 1-4). Behovet av assistans varierar, många har behov av en egen assistent medan andra kan dela med andra elever.

Skoldagen för elever i dessa klasser liknar i mycket en skoldag i grundskolan. De läser ämnen eller ämnesområden. De undervisas i grupp av en lärare med stöttning av assistenter. Dessa elever går även på fritidshem efter skolan eftersom de kan leka och har utbyte av fritidshemmets aktiviteter.

Personalen i dessa klasser använder sig också av TBA-metoder, men i mindre utsträckning eftersom eleverna inte har så svår beteendeproblematik som eleverna i TBA-klassen. Personalen får handledning av Psykologpartner vid behov.

6.5 Upplevda resultat

De resultat och effekter som personal på Stimmet ser med att använda metoder som grundar sig i TBA är:

- Eleverna mår bra av det tydliga och strukturerade upplägget
- Eleven får en fungerande skolgång utifrån sina förutsättningar
- Eleven utvecklar förmågor som gör att de kan bli en del i samhället.
- Personalen får en hög kunskapsnivå och får verktyg för att bemöta elever med autism och svår beteendeproblematik
- Det personoberoende upplägget innebär en avlastning för personalen och en trygghet för eleven
- Personalomsättningen blir mindre eftersom metoden och arbetssätten minskar belastningen på personalen

7 Indikatorer

Det finns inga beslutade nyckeltal för särskolan i Tyresö. Det finns heller inga möjligheter till nationella jämförelser av betyg eller resultat eftersom elever i grundsärskolan enbart får betyg om eleven eller elevens vårdnadshavare begär det. Inom träningskolan ges inga betyg utan eleven har individuella mål.

Den statistik som Skolverket sammanställer omfattar uppgifter om elever, personal och kostnader på nationell nivå samt läns- och kommunnivå.

Den statistik som Tyresö kommun har, exempelvis om vårdnadshavares nöjdhet med verksamheten och personalomsättning, gäller hela särskolan, det går inte att separera enbart TBA-klassens resultat.

Följande indikatorer kan ge en bild av kvalitet och kostnad för Stimmets särskola samt direkta kostnader för TBA där det är möjligt:

- Vårdnadshavares nöjdhet med Stimmets särskola
- Kostnader per elev i kommunal särskola
- Stimmets särskolas ekonomi
- Direkta kostnader för TBA

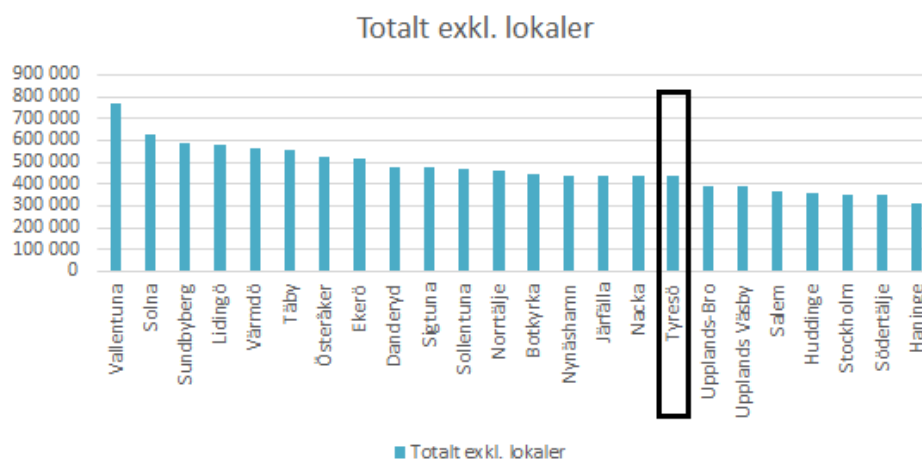
7.1 Vårdnadshavares nöjdhet

Elev- och föräldraenkäten har enbart gått ut till vårdnadshavare i särskolan, så det saknas svar från elever⁶. Vårdnadshavare till elever på Stimmets särskola är mycket nöjda med skolans verksamhet. Det är 96 procent som anser att deras barn är tryggt i skolan och 92 procent är nöjda med skolans verksamhet.

Jämfört med vårdnadshavare till elever på grundskolans låg- och mellanstadium är vårdnadshavare till elever på Stimmets särskola genomgående mer positiva till verksamheten, se bilaga 2 för en jämförelse.

7.2 Kostnader per elev i kommunal särskola

Som jämförelse kan det vara av intresse att veta hur Tyresö kommuns kostnader för särskola förhåller sig gentemot andra kommuner. Skolverket publicerar kostnaden per elev i särskolan. Redovisningen här inkluderar undervisning, måltider, lärverktyg, elevhälsa samt övriga kostnader. Lokalkostnader är exkluderade eftersom kommunerna har gjort mycket olika bedömningar om hur lokalkostnader ska beräknas⁷.

Figur 1 Kostnad per elev i särskolan exklusive lokaler för kommuner i Stockholms län för år 2018. Källa skolverket

Diagrammet ovan visar kostnad per elev i särskolan exklusive lokaler för kommuner i Stockholms län för år 2018. Siffrorna är hämtade från Skolverket

⁶ Från 2020 går elev- och föräldraenkäten ut både till särskolans elever och dess vårdnadshavare.

⁷ Som exempel kan nämnas att Vallentuna kommun beräknar 269 400 kronor per elev för lokalkostnader medan Salems kommun beräknar 14 400 kronor.

och på grund av sekretess visas endast kostnader för skolor med kommunal huvudman. För Tyresö kommun ligger kostnaden på 434 500 kronor per elev och år. Högst kostnad i Stockholms län har Vallentuna kommun med 766 500 kronor per elev, medan Haninge kommun har lägst kostnad med 310 000 kronor. Medelvärdet är 471 600 kronor och medianen är 451 100 kronor per elev. Tyresö ligger på plats 17 av 24 vid en jämförelse mellan kommuner i Stockholms län.

7.3 Stimmets ekonomi

Intäktsbudget för Stimmets särskola för 2019 var 24,2 miljoner och utfallet var 25 miljoner kronor. För 2020 har de 27,8 miljoner kronor i intäktsbudget. Stimmets särskola hade 2018 ett utfall på - 0,5 miljoner kronor nettounderskott. För 2019 hade de ett överskott 0,5.

De personer som intervjuats har fört fram fler ekonomiska konsekvenser av användandet av TBA-metoder. Dessa synpunkter nämns här men de har inte varit möjligt att belägga eventuella orsakssamband inom den här utredningen:

- Kompetens och utbildning i TBA kan ge högre lön för personalen, något som ger ökade personalkostnader
- Metoden och det professionella stödet via Psykologpartners ökar personalens välmående och minskar personalomsättningen

7.4 Direkta kostnader för TBA

De kostnader som Stimmets särskola har för sin TBA-klass hänger till största delen ihop med att det är elever i behovsgrupp 5 som går i TBA-klass. Dessa elever har stora och särskilda behov som kräver individuella lösningar, som behovet av enskild undervisning. Vissa elever behöver en egen assistent för att säkerställa elevens egen och andras säkerhet. Många elever har behov av att anpassa maten och måltidssituationen, det kan röra sig om att maten behöver tillagas på ett särskilt sätt eller på särskilda tider som skolköket inte kan tillgodose.

Den kostnad som är direkt förknippad med metoden TBA på Stimmets förskola är ersättningen till Psykologpartner. Hela Stimmets särskolas kostnad för Psykologpartners under 2019 låg på 451 000 kronor. I kostnaden ingår även stöd för personal inom Stimmets särskolas övriga klasser.

8 Barnets perspektiv

Översynen av metoden TBA innebär ingen förändring och kräver därför ingen prövning av barnets bästa. För barnets bästa är det ändå viktigt att verksamheten belyses ur barnets perspektiv.

Sverige har skolplikt för alla barn från sexårsåldern. Skolan har därmed en ytterst stor påverkan på barn och unga. FN:s konvention om barnets rättigheter

(barnkonventionen) konstaterar i artikel 23 att barn med fysisk eller psykisk funktionsnedsättning ska åtnjuta ett fullvärdigt och anständigt liv under förhållanden som säkerställer värdighet, främjar tilltron till den egna förmågan och möjliggör barnets aktiva deltagande i samhället.

Stimmets TBA-klass uppfyller skollagen och barnkonventionens intentioner. Barn och unga erbjuds en utbildning som utgår från skolans läroplan och elevens individuella behov. Metoden och arbetssättet möjliggör en personoberoende och individanpassad inläring.

Elevernas synpunkter har inte inhämtats. Eftersom utredningen inte leder till något beslut är det inte motiverat att genomföra en inhämtning av synpunkter från målgruppen. Enligt den årliga elev- och föräldraenkäten är vårdnadshavare på Stimmets särskola mycket nöjda med den verksamhet som deras barn erbjuds.

9 Alternativa metoder

Varken Skolverket, Specialpedagogiska skolmyndigheten eller Socialstyrelsen rekommenderar en särskild metod för bemötande av särskolans elever. De anser att inget enskilt undervisningsupplägg kan möta behoven hos alla utan att stödet behöver baseras på den enskilda individens behov, förutsättningar och erfarenheter. De lyfter även fram vikten av att de metoder som används i skolan ska bygga på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet⁸.

Det finns ett antal metoder och varianter av metoder som används för barn, unga och vuxna med autism. Flertalet riktar sig mot normalbegåvade personer med autism. Här lyfts enbart de metoder som har evidensbaserad effekt för elever med autism/utmanande beteende kombinerat med intellektuell funktionsnedsättning.

Lågaffektivt bemötande är en modell för beteendestöd som är anpassad för personer med funktionsnedsättning och utmanande beteende. En utgångspunkt i lågaffektivt bemötande är att möta eleven på ett sätt som inte ökar dennes affekt/ilska. Med ett lågaffektivt bemötande hanteras konfliktsituationer på ett lugnande sätt. Målet är att personen i affekt ska återfå självkontrollen. Syftet är att undvika konfrontativa situationer och upptrappning av konflikter och istället skapa en lugn miljö som grund för beteendestödjande arbete. Personalen får verktyg för att hantera svåra situationer utan att trappa upp konflikter, utvärdera av varför det blev fel och skapa förändring så att det inte händer igen. Enligt Psykologpartners ingår lågaffektivt bemötande i TBA-metoder för att hantera ett bemötande i en konfliktfylld situation.

---

⁸ Det är även ett krav i skollagen, 1 kap. 5 §, att all undervisning ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.

Treatment and Education of Autistic and related Communication

handicapped CHildren (TEACCH) är ett pedagogiskt arbetssätt anpassat för individer med autism på låg utvecklingsnivå. Metoden syftar till att träna vardagliga funktioner samt kognitiva funktioner för att göra barnen mer självständiga. Man tränar också förmågor av betydelse för skolan. Man använder sig av visuellt stöd – (i svensk skola kallad tydliggörande pedagogik)– i form av schema och arbetsordningar med tydlig struktur för att träna funktionella beteenden. Aktiviteterna är där beskrivna i delmoment. Genom ett visuellt händelseschema kan eleverna med stöd av bild och text utföra en aktivitet. I programmet ingår också föräldrastöd. Enligt Psykologpartners används bildstöd liknande det som används inom TEACCH i TBA för att öka elevens förmåga att arbeta självständigt utan stöd från en assistent.

Gillbergcentrum, Institutionen för neurovetenskap och fysiologi vid Sahlgrenska akademien har funnit metoden TEACCH effektiv i vetenskapligt upplagda studier enligt. TEACCH används bland annat i Eskilstuna kommun, Hässleholms kommun och Lidköpings kommun.

10 Sammanfattning

TBA och de metoder som grundar sig på TBA är väl beforskade och har dokumenterad effekt av att hjälpa elever med autism att utveckla positiva färdigheter och träna bort negativa beteenden. Det stora antalet metoder som baserar sig på TBA innebär att det går att anpassa metoden utifrån elevens individuella behov.

Den direkta kostnaden för användandet av metoder baserade på TBA på Stimmets särskola är ganska liten. De stora kostnaderna för TBA-klassen beror på de behov som eleverna har. De elever som går i TBA-klass har mycket stora behov, främst av en egen assistent men även behov av anpassningar av lokalerna.

På Stimmets särskola anser man att användandet av metoder som baseras på TBA ökar elevernas välmående och ger dem en fungerande skolgång samt förmågor som gör att de kan bli en del av samhället. Man anser även att metoderna innebär ett stöd för personalen i arbetet med en ytterst krävande målgrupp något som i sin tur har positiva effekter på personalen.

Det finns inga nationella regler eller riktlinjer för vilka metoder som kan användas inom särskolan. Instanser som Skolverket anser att inget enskilt undervisningsupplägg kan möta behoven hos alla utan att stödet behöver baseras på den enskilda individens behov, förutsättningar och erfarenheter. De lyfter även fram vikten av att de metoder som används i skolan ska bygga på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. I och med att TBA inkluderar ett stort antal metoder som alla grundar sig i forskningen om TBA är metoden mycket flexibel och innehåller därmed delar av de alternativa metoder som finns, främst lågaffektivt bemötande och Treatment and education of autistic and related communication handicapped children, TEACCH.

Sammanfattningsvis ger Stimmets TBA-klass barn med ytterst svåra funktionsnedsättningar en fungerande skolgång. Utredningen har inte hittat underlag för att det finns andra metoder som är mer använda, mer beforskade eller mindre kostandskrävande.

Bilaga 1 Källor

Intervjuer har gjorts med följande personer:

- Johan Ahlqvist, skolchef grundskola. Möte 2019-11-25
- Lena Beskow, rektor och Linda Seman, biträdande rektor på Tyresö Gymnasium. Möte 2019-12-04
- Anna Nyström, biträdande rektor på Stimmets skola. Möte 2019-12-06
- Jesper Samuelsson, rektor, och Kerstin Berglund, biträdande rektor på Nyboda skola. Möte 2019-12-06
- Caroline Eriksson, verksamhetschef barn- och elevhälsan. Möte 2019-12-11
- Magdalena Johansson, administrativ chef Stimmets skola 2019-12-18
- José Luis Barison Serrano, elevassistent Stimmets TBA-klass 2019-12-18

Bilaga 2 Elev- och föräldraenkät

Tyresö kommun genomför årligen en elev- och föräldraenkät för att få fram elevers och vårdnadshavares upplevelser av pedagogisk omsorg, förskoleverksamhet och grundskola. Fram till 2018 skilde sig frågorna mellan grundskolan och särskolan åt till viss del, varför vissa frågor har olika formulering. Enbart svar från vårdnadshavare redovisas eftersom det saknas uppgifter från särskolans elever.

Enkätfråga grundskolan/grundskolan	Svar Stimmets grundskola 2019	Svar grundskola åk 2 och åk 5 2019
Andel vårdnadshavare som instämmer i påståendet: Mitt barn är tryggt i skolan/Mitt barn är tryggt i skolan	96 %	88 %
Andel vårdnadshavare som instämmer i påståendet: Mitt barn trivs i skolan/Mitt barn trivs i skolan	94 %	92 %
Andel vårdnadshavare som instämmer i påståendet: Det är arbetsro på lektionerna/Mitt barn kan arbeta utan att bli störd under lektioner och arbetspass	75 %	55 %
Andel vårdnadshavare som instämmer i påståendet: Personalen motverkar aktivt att någon behandlas illa/Personalen ingriper om någon elev behandlas illa i skolan	90 %	76 %
Andel vårdnadshavare som instämmer i påståendet: Mitt barns personal i skolan är kompetent/Mitt barn har kompetenta lärare	90 %	88 %
Andel vårdnadshavare som instämmer i påståendet: Mitt barn stimuleras till utveckling och lärande utifrån sina förutsättningar och behov/Skolarbetet är stimulerande för mitt barn	94 %	89 %
Andel vårdnadshavare som instämmer i påståendet: Mitt barn är utifrån sina förutsättningar med och planerar sitt skolarbete/Mitt barn är med och planerar sitt skolarbete	79 %	46 %
Andel vårdnadshavare som instämmer i påståendet: Jag är nöjd med verksamheten i mitt barns skola/Jag är nöjd med verksamheten i mitt barns skola	92 %	86 %